

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-338X-2024.2.10>

А. Ю. Куликович

кандидат юридичних наук

АНАЛІЗ ЗЛОЧИННОЇ ПОВЕДІНКИ ПОСЛІДОВНИКІВ РЕЛІГІЙНИХ КУЛЬТІВ

Стаття присвячена дослідженню злочинної поведінки послідовників релігійних культів, яка є складним і багатогранним явищем, що існує в суспільстві протягом багатьох століть. У статті розглядаються основні форми злочинної діяльності, що вчиняються членами культів, включаючи насильницькі дії, сексуальне насильство, фінансові махінації та загрози громадській безпеці. Проаналізовано психологічні та соціальні механізми, які використовуються лідерами культів для контролю над своїми послідовниками, включаючи методи психічного контролю, маніпуляції та промивання мізків. Також досліджено, як ці методи сприяють формуванню ірраціональних вірувань і поведінки, що веде до скоєння злочинів. Стаття також звертає увагу на складність юридичної оцінки культових злочинів, зокрема у випадках, коли психічний стан жертв значно ускладнює визначення їхньої волі до скоєння певних дій. Аналізується вплив культової злочинності на громадську безпеку, включаючи поширення чуток, підбурювання до паніки, організацію масових заворушень і навіть втручання в політичні процеси. У підсумку, робота пропонує шляхи вдосконалення правових і соціальних механізмів боротьби з культовою злочинністю, підкреслюючи необхідність більш глибокого дослідження цього явища та розробки спеціалізованих підходів до його попередження і протидії. Методологія дослідження включає аналіз юридичної практики, соціологічні опитування, а також вивчення кримінальних справ. Висновки статті спрямовані на розробку рекомендацій для правозахисних органів, соціальних служб та дослідників у сфері кримінології, з метою підвищення ефективності запобігання та боротьби із злочинами, що скоюються під впливом релігійних культів. Таким чином, стаття спрямована на підвищення обізнаності щодо небезпеки, яку несуть релігійні культу для суспільства, та надання рекомендацій для правоохоронних органів та суспільних інститутів щодо ефективного реагування на виклики культової злочинності.

Ключові слова: релігійні культу, кримінальні правопорушення, злочинна поведінка, кримінальна діяльність, релігійні переконання.

Постановка проблеми. Злочинна діяльність релігійних культів є багатогранним соціальним явищем, яке впливає на різні аспекти суспільного життя, включаючи правопорядок, громадську безпеку та соціальну стабільність. Незважаючи на те, що культу існують протягом багатьох століть, їхня злочинна активність залишається однією з найскладніших і найменш досліджених проблем у сфері кримінального права і соціології. Складність боротьби з культовою злочинністю обумовлена її різноманітністю: від маніпуляції свідомістю та психологіч-

ного тиску до вчинення тяжких насильницьких злочинів, включаючи вбивства, масові самогубства, терористичні акти та фінансові махінації.

Ключовою проблемою є те, що культова злочинність має тенденцію до швидкого поширення в умовах глобалізації, що ускладнює контроль за її діяльністю на національному рівні. Крім того, культу активно використовують сучасні технології для пропаганди своїх ідей та залучення нових послідовників, що створює додаткові виклики для правоохоронних органів.

Особливої уваги потребує факт, що діяльність культів часто маскується під релігійні обряди, що робить важким їхнє розмежування від легітимних релігійних практик. Це ускладнює правову кваліфікацію таких дій та створює значні труднощі у формуванні ефективних механізмів протидії культовій злочинності. Відсутність чітких критеріїв і механізмів для ідентифікації та запобігання злочинам, скоєним релігійними культами, викликає необхідність у розробці більш точних правових і соціальних інструментів.

Таким чином, постає нагальна потреба в комплексному аналізі злочинної поведінки релігійних культів, вивченні їх впливу на громадську безпеку та виробленні ефективних правових та соціальних стратегій для попередження та боротьби з їхньою злочинною діяльністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вітчизняні та зарубіжні науковці провели велику кількість ґрунтовних досліджень, присвячених культовій злочинності. Деякі з них аналізували класичні випадки та робили психологічний портрет культових злочинців за допомогою теоретичних моделей; деякі узагальнювали характеристики культових злочинців та надавали правові наслідки на основі культової злочинності та надали правові висновки щодо неї на основі злочинної поведінки; деякі досліджували методи розслідування та надали цінний слідчий досвід, який корисний для розкриття злочинів проти культу. Одна з основних тем у сучасних дослідженнях – це вплив релігійних вірувань на кримінальну поведінку. Зокрема, дослідження, проведені Р. Шмідтом і В. Картером, вказують на те, що деякі релігійні групи можуть використовувати свої переконання як обґрунтування для здійснення злочинів або порушень закону. У їхніх роботах акцентується увага на соціальних і психологічних механізмах, які сприяють радикалізації індивідів у межах релігійних об'єднань.

Важливим аспектом є також дослідження, що стосуються соціальних факторів і динаміки груп. Так, Л. Д. Башкатов, С. С. Вітвіцька виявили, що соціальна ізоляція і груповий тиск можуть посилювати схильність до злочинної поведінки серед членів релігійних культів. Їхні результати показують, як структурні елементи релігійних організацій впливають на індивідуальну поведінку і можуть сприяти утворенню криміногенних середовищ.

Також варто відзначити роботи, що фокусуються на практичних аспектах боротьби

з кримінальною діяльністю релігійних культів. У дослідженнях, проведених В. М. Петренко та Б. В. Яценко розглядаються стратегії правоохоронних органів і соціальних служб для виявлення і запобігання злочинам, скоєним в рамках релігійних об'єднань. Ці роботи підкреслюють необхідність міждисциплінарного підходу до вирішення проблеми, включаючи правоохоронників, соціальних працівників і дослідників.

У сукупності ці дослідження допомагають краще зрозуміти механізми, через які релігійні вірування можуть впливати на кримінальну поведінку, а також розробити ефективні стратегії для запобігання і протидії злочинам у межах релігійних культів. Важливо відзначити, що в контексті існуючих публікацій необхідно продовжувати дослідження в цій сфері, зокрема, для вивчення нових форм релігійних об'єднань і їхнього впливу на кримінальну діяльність.

Мета полягає в комплексному дослідженні особливостей злочинної поведінки осіб, які є членами релігійних культів, із метою виявлення ключових факторів, що впливають на їхню злочинну діяльність. Це дослідження прагне з'ясувати механізми, через які релігійні культу здійснюють контроль над своїми послідовниками та сприяють участі в протиправних діях, а також окреслити можливі стратегії попередження та протидії цьому явищу.

Виклад основного матеріалу. Культова злочинність, як соціальне явище, бере свій початок з давніх часів і залишається актуальною донині, створюючи значні виклики для правоохоронних органів та системи соціального управління. Підходи до визначення культової злочинності різняться залежно від наукових дисциплін. Релігієзнавство розглядає культову злочинність як ересі, які відхиляються від традиційної релігії, проте не всі ересі є злими чи шкідливими для суспільства. Політичний підхід визначає культ як групу, чиї вірування суперечать політичним ідеям та підривають основи державного управління. Соціологічна перспектива, яка набула поширення серед західних науковців, характеризує культ як організацію, що маніпулює своїми послідовниками через психічний і фізичний контроль, примушуючи їх до дій, що завдають шкоди суспільству. Це визначення співпадає з юридичним поняттям «культовий злочин».

На сьогоднішній день між науковими та юридичними колами сформувався консенсус щодо концепції культової злочинності. Найбільш крайнім проявом культових злочинів є вбивства, які зазвичай плануються лідерами культу, а вико-

нуються під психологічним тиском на послідовників [4, с. 214]. Злочинна діяльність культу відрізняється високою організованістю, жорсткістю та умисністю, що підсилюється груповою динамікою та атмосферою екстремальних вірувань [3, с. 203].

Мотиви культових вбивств можуть бути різноманітними, проте їх кінцева мета завжди зводиться до задоволення особистих потреб лідерів культу. Вони часто підбурюють своїх послідовників до насильницьких дій під приводом «екзорцизму» або інших релігійних ритуалів, що призводить до масових вбивств. Прикладом цього є випадок 2014 року в Китаї [2, с. 41], коли послідовники культу Q забили жінку до смерті, вважаючи її «злим духом». Іншим відомим прикладом є серійні вбивства, вчинені за підбуренням Чарльза Менсона у 1969 році, метою яких було провокування расової війни [1, с. 205]. У 2024 році під час повномасштабного вторгнення росії на Україну окупанти з неонацистського угруповання ДШРГ «Русич» закликали передати їм полоненого українця для «ритуального жертвопринесення». «Просимо союзні підрозділи надати нам одного полоненого хохла (бажано не зовсім слов'янина, а підкопченого, кримського татарина або щось подібне) для проведення ритуального жертвоприношення Слов'янським Богам на свято осіннього рівнодення для підбадьорення і зміцнення духу нового особового складу підрозділу», – ідеться в повідомленні. ДШРГ «Русич» раніше підтримувала розстріли військовополонених українців. У мережі також було опубліковано відео, на якому рашисти з ДШРГ відрізали голову.

Крім вбивств, культова злочинність включає доведення до самогубства, коли під контролем лідерів культу жертви втрачають самосвідомість і піддаються психічному впливу. Яскравим прикладом є масове самогубство у Джонстауні 1978 року, коли 913 осіб прийняли ціанід за наказом лідера культу Джима Джонса. Такі випадки демонструють, що в основі культових самогубств лежать ірраціональні вірування та маніпулятивні практики лідерів культу.

Ще однією формою культових злочинів є незаконний збір коштів, коли лідери культу використовують маніпуляції для отримання матеріальних благ, необхідних як для задоволення власних бажань, так і для підтримки діяльності культу. Основним джерелом фінансування є внески послідовників, яких примушують до добровільних пожертвувань, а також доходи від продажу культових товарів та послуг.

Економічна структура культу створює замкнену систему, що забезпечує стабільне фінансування для подальшої злочинної діяльності.

Групи культів, позначені як «розпусні», часто використовують сексуальні стосунки між їхніми лідерами та послідовниками під прикриттям «божественного обряду» або «психічного ритуалу» [8, с. 18]. Основні лідери таких культів зазвичай підтримують сексуальні стосунки з жінками-послідовницями, переконуючи їх, що це є частиною духовної інтеграції з богом або спілкування з ним [7, с. 10]. Такі дії ґрунтуються на нерозумних віруваннях, які завдають серйозної фізичної та психологічної шкоди жінкам. Наприклад, послідовниці Мансона добровільно вступали з ним у сексуальні стосунки, аби протистояти світським моральним нормам та підтримати ідею крайньої сексуальної свободи. Культ Q також вимагав від своїх послідовниць надсилати оголені фотографії, щоб довести свою «обраність», або брати участь у так званих «духовних практиках», що включають сексуальні контакти з лідерами, щоб «інтегруватися з богом» або стати його частиною.

Варто підкреслити, що такі сексуальні стосунки відбуваються під ментальним контролем, що ускладнює роботу судових органів, оскільки психологічний стан жертв важко оцінити, що впливає на рішення щодо «добровільності» їхніх сексуальних дій [9, с. 195].

Культова діяльність серйозно впливає на громадську безпеку і створює значні порушення соціального порядку. Члени культів часто поширюють чутки, такі як ідеї про кінець світу, або проводять антиурядові та антинаукові промови, що викликають масову паніку серед громадян. Це використовується для зворотної реклами своїх ідей про «порятунок від бога». Деякі культи, маскуючись під релігію, організують паради або зібрання, що можуть призвести до заворушень і безладів. Наприклад, культ F зібрав велику кількість своїх послідовників навколо урядових будівель для досягнення своїх маніпулятивних цілей, що спричинило соціальний безлад, порушення дорожнього руху і паніку серед населення.

Культи можуть створювати значні потенційні загрози для громадської безпеки і здійснювати серйозні злочини. Так, послідовники японського культу Аум Сінрікьо розпилили газ зарин у токійському метро, що призвело до загибелі 13 осіб та поранення 6300 людей. Більш серйозні випадки включають втручання культів у політичну владу та внутрішні справи країни.

Злочинність, пов'язана з культами, характеризується різноманітністю форм, що вимагає від органів громадської безпеки та правоохоронних структур підвищеної уваги та зміцнення контролю за культовими злочинами [6, с. 12].

Вплив релігійних культів на соціум виходить далеко за межі індивідуальних порушень; вони створюють системні ризики для суспільного ладу та громадської безпеки. Особлива увага має приділятися не лише контролю та попередженню злочинної діяльності таких груп, але й активному просвітництву громадян щодо небезпек, які вони становлять, а також посиленню міждержавної співпраці для боротьби з транснаціональними аспектами культової злочинності.

Таким чином, культова злочинність є складним і багатогранним феноменом, що потребує комплексного підходу для її розуміння та попередження. Злочинна поведінка послідовників релігійних культів має глибокі соціальні, психологічні та економічні корені, що вимагає всебічного аналізу та ефективних стратегій для її контролю та запобігання.

Висновки. Злочинна поведінка релігійних культів є складним і багатогранним явищем, яке становить серйозну загрозу для громадської безпеки, соціального порядку та правопорядку. Проведений аналіз показує, що діяльність таких культів має різноманітні форми, включаючи насильницькі злочини, сексуальне насильство, маніпуляції свідомістю, фінансові махінації, а також загрози громадському порядку та безпеці. Всі ці аспекти підкреслюють важливість комплексного підходу до дослідження і боротьби з культовою злочинністю.

По-перше, слід відзначити, що релігійні культи, завдяки своїй здатності до маніпулювання свідомістю та контролю над послідовниками, створюють умови для вчинення тяжких злочинів. Це проявляється як у формі нав'язування ірраціональних вірувань, які виправдовують насильство, так і через прямий психологічний контроль, що змушує послідовників до вчинення злочинів. Наприклад, організовані вбивства, що часто зустрічаються в культах, не лише спричиняють фізичну шкоду, але й мають значний вплив на психологічний стан жертв та їхніх родичів.

По-друге, сексуальні злочини, вчинені лідерами культів під виглядом релігійних практик, є ще одним серйозним аспектом культової злочинності. Ці злочини не лише завдають фізичних та психологічних травм жертвам, але

й ускладнюють роботу правоохоронних органів через складність визначення меж добровільної та примусової участі. Це підкреслює необхідність у розробці чітких правових інструментів, які дозволять більш ефективно захищати права і свободи громадян у таких випадках.

По-третє, фінансова злочинність, що проявляється через незаконний збір коштів, є однією з основних форм підтримки діяльності культів. Вона не лише сприяє збагаченню лідерів, але й створює значні економічні ризики для суспільства. Залучення до фінансових махінацій великої кількості послідовників під впливом культу робить цю проблему надзвичайно складною для вирішення.

Для ефективної протидії культовій злочинності необхідно розробити комплексні правові та соціальні заходи, які б враховували специфіку цього явища. Це включає як удосконалення законодавства, спрямованого на боротьбу з культами, так і впровадження превентивних заходів, спрямованих на попередження поширення культів і залучення до них нових членів. Особливу увагу слід приділити підвищенню обізнаності населення про загрози, пов'язані з культами, а також зміцненню співпраці між правоохоронними органами, релігійними громадами та громадськими організаціями.

Таким чином, боротьба з культовою злочинністю є не лише юридичною, але й соціальною проблемою, яка потребує активної участі всіх рівнів суспільства. Лише спільними зусиллями можна забезпечити ефективний захист громадян від загроз, що виходять від релігійних культів, і зберегти соціальний порядок та безпеку.

Список використаної літератури:

1. Dubrow-Marshall, L. J., & Dubrow-Marshall, R. How cult leader Charles Manson was able to manipulate his 'family' to commit murder. *The Conversation.*, 2017, p. 205–215.
2. Sun Jianan. Investigation and Precaution of Homicides Committed by Cult Members. *Journal of Beijing College of Politics and Law.* 2019, (04), p. 40–45.
3. Джужа О.М., Михайленко П.П., Кулик О.Г. Курс кримінології. К., Юрінком Інтер. 2002. 416 с.
4. Кримінальне право України: особлива частина / за ред. В. Я. Тація, В. В. Сташиса, М. І. Бажанова. К. : Юрінком Інтер, 2002. 496 с.
5. Кримінально-процесуальний кодекс України. – К. : Паливода А.В., 2005. 200 с.
6. Петрик В. Сатанізм як релігійний та соціальний феномен. К., Експертне бюро системної інформації. 2001. 87 с.

7. Сердюк П.П. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення та розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості: Автореф. дис. ... канд. юр. наук. Одеса. 2005. 21 с.
8. Сіренко С. „Тоталітарні секти зброя масової поразки?” Студентська Газета. 2004. № 44. С. 16–22.
9. Цимбал М. М. Деякі питання кримінально-правової характеристики організаторів злочинних груп у галузі віросповідання // Роль православних духовних цінностей у формуванні національної свідомості та громадянської позиції сучасної молоді : Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції (25 листопада 2005 р.). К. : Вид-во МАУП, 2006. С. 194–196.

Kulykovych A. Yu. Analysis of criminal behavior of followers of religious cults

The article is devoted to the study of criminal behavior of followers of religious cults, which is a complex and multifaceted phenomenon that has existed in society for many centuries. The article examines the main forms of criminal activity committed by cult members, including acts of violence, sexual violence, financial fraud, and threats to public safety. The author analyzes the psychological and social mechanisms used by cult leaders to control their followers, including methods of mind control, manipulation, and brainwashing. It also examines how these methods contribute to the formation of irrational beliefs and behaviors that lead to the commission of crimes. The article also draws attention to the complexity of the legal assessment of cult crimes, particularly in cases where the mental state of the victims makes it difficult to determine their will to commit certain acts. The article analyzes the impact of sectarian crimes on public security, including the spreading of rumors, the incitement of panic, the organization of mass disturbances and even interference in political processes. As a result, the paper suggests ways to improve the legal and social mechanisms for combating sectarian crime, emphasizing the need for a deeper study of this phenomenon and the development of specialized approaches to its prevention and counteraction. The research methodology includes an analysis of legal practice, sociological surveys and the study of criminal cases. The conclusions of the article are aimed at developing recommendations for human rights bodies, social services and researchers in the field of criminology, in order to improve the effectiveness of the prevention and combating of crimes committed under the influence of religious cults. In this way, the article aims to raise awareness of the threat posed to society by religious cults and to provide recommendations for law enforcement agencies and public institutions on how to respond effectively to the challenges of sectarian crime.

Key words: *religious cults, criminal offenses, criminal behavior, criminal activity, religious beliefs.*